

УДК: 658.0:338; DOI: 10.31388/2519-884X-2020-42-101-107

Яворська Т.І., д.е.н., професор,
super_yavort@ukr.net

Соболевська О.О., аспірантка

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ДОХОДІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. Розглянуто економічну сутність категорії "дохід". Проаналізовано різні економічні підходи щодо визначення поняття «дохід підприємства». Досліджено існуючі класифікації доходів підприємства з акцентом на бухгалтерський та управлінський рівні.

Ключові слова: дохід, дохід підприємства, прибуток, виручка від реалізації

JEL code classification: M21

Yavorska T. I., doctor of economic sciences, professor
super_yavort@ukr.net

Sobolevskaya O.O., graduate student
olga-2005.05@ukr.net

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

THEORETICAL ASPECTS OF THE ESSENCE OF INCOME AND THEIR CLASSIFICATION

Abstract. Formulation of the problem. The most important and key indicator of the enterprise is the income received, which depends on the possibility of existence, operation of the enterprise, its competitiveness and financial condition. The study of this category showed many contradictions and differences in its interpretation. Therefore, it is important to understand and find the most universal, acceptable for all purpose's definition of "enterprise income".

The results of the study. Acquaintance with the theoretical works of foreign and domestic economists, indicate the lack of a single, generally accepted definition of "income". Even today, the concept of the category "income" remains controversial and uncertain. For the most part, the concept of "income" has no distinction from the concept of "profit" and is identified with such as: "income", "total income", "gross income", "net income", "entrepreneur's income", "income on capital", "financial result", "gross profit", "net profit", "balance sheet profit", "profit", etc.: The concept of "enterprise income" is a component of the category "income" and also has different interpretations as in science, and at the legislative level, and is considered by modern scientists as the amount of revenue from sales of products and property, as well as from the implementation of non-operating activities. The logical and structured classification of the company's income fully reveals the socio-economic content and allows to make effective decisions on their management.

Conclusions. The study showed that based on the analysis of publications on the issue of income in scientific papers, there is no single approach to the definition of economists at any time and in different areas of the essence of this category. To implement the effective operation of the enterprise it is important to understand and find the most universal, acceptable for all purposes, the concept of "enterprise income" and the sources of its formation. It should give a clear understanding of the essence of the income of the enterprise, which in the process of its activities seeks to reduce the unpredictability of the future by justifying its decisions taking into account past and present trends.

Key words: income, enterprise income, profit, sales revenue, income classification.

Вступ. Категорія доходу в економічній науці є однією з найскладніших і її визначення було і є суперечливим серед представників різних економічних шкіл та напрямків. Частково розбіжність у тлумаченні сутності доходу пояснюється широкою сферою його

застосування на макро- і мікрорівнях (національний дохід, дохід держави, дохід підприємства, дохід сім'ї тощо). Проте поряд із категорією дохід, більше за все увага вчених прикута до поняття «дохід підприємства».

Метою будь-якого підприємства незалежно від галузі діяльності, форми власності та інших факторів в умовах ринкової економіки є отримання доходу. Дохід є найважливішим та ключовим показником роботи підприємства, що виражає результати його діяльності. Від отримання доходів залежить можливість функціонування підприємства, його конкурентоспроможність та фінансовий стан. Розмір отриманих доходів визначає ефективність діяльності підприємства та створює основу для його самофінансування за умови, що його достатньо для покриття витрат, виконання зобов'язань та утворення чистого прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічну сутність категорії доходу досліджували протягом багатьох століть у тісному взаємозв'язку з такими термінами, як "економічна діяльність" та "прибуток" у працях А. Сміта, К. Маркса, Дж. Мілля, Дж. Хікса, В. Парето, Л. Вальраса, Ф. Найта та інших.

Поняття "дохід підприємства" висвітлюється в наукових публікаціях багатьох сучасних вчених: І.О. Бланка, Н.М. Бондаря, Ф.Ф. Бутинця, Є.В. Мниха, Л.Г. Медвідь,

В.О. Озерана, В.І. Блонської, В.П. Грузінова, Л.Г. Мельника, В.П. Ніколаєва, Т.Г. Камінської, Н.М. Шмигала, Ю.В. Борисейко та інших.

Метою дослідження є розгляд трактування категорії "дохід" вітчизняними та закордонними вченими та дослідження основних підходів до його класифікації; узагальнення економічної суті доходів підприємства у загальноекономічному аспекті; власне бачення сутності категорії «дохід» та поняття «дохід підприємства».

Основні результати дослідження Ознайомлення з теоретичними роботами зарубіжних і вітчизняних економістів, свідчать про відсутність єдиного, загально прийнятого визначення поняття "дохід"[6]. Відомий англійський економіст Джон Річард Хікс зазначав, що багато вчених приймали різні визначення доходу, які були досить суперечливими та не завжди задовільними. Це викликало у них (та й у самих себе) певні непорозуміння[5]. Відповідно в економічній теорії категорію доходу по різному тлумачать економічні течії (класична, маржиналістська, неокласична маржиналістська, неокласична, марксистська економічні теорії).(табл. 1).

Таблиця 1

Тлумачення сутності категорії «дохід» економічними течіями

Напрямки	Визначення
Класична економічна теорія (У. Петті, А. Сміт, Ж.Б. Сей, Дж. Міль, Д. Рікардо)	Джерело вигоди виявлялося не тільки на стадії виробництва продукції у формі скорочення витрат, а й у процесі обміну товарами у формі збільшення обсягу продажів. Звідси випливало, що будь-яка суспільно корисна праця могла сприяти зростанню доходу.
Маржиналістська економічна теорія (Е. Бем-Баверк, Л. Вальрас, У. Джевонс, В. Парето, І. Фішер, Дж. Хікс)	Досліджувалася проблема формування доходу не з боку пропозиції, через витрати, як це робила класична школа, а з боку попиту, через ставлення людини до речі, що виявляється у сфері особистого споживання й обміну. Вихідним було положення про те, що на дохід впливають не тільки особисті і інтереси виробника, а й інтереси споживачів товарів і послуг.
Неокласична маржиналістська теорія (М. Блауг)	Основний акцент власне на теорії доходів з позиції макроекономіки, розвитку продук-

	тивних сил і виробничих відносин, не визнаючи основою цього питання теорію зарплати, прибутку, ренти й відсотка.
Неокласична економічна теорія (Дж.Кларк, А.Пігу, Ф.Хайєк, Г.Хаберлер)	Пояснення створення доходів через закон природного порядку: "кожному фактору – певна частка в продукті й кожному – відповідна винагорода – ось природний закон розподілу". Висновок Джона Кларка, що стосується розподілу створеної вартості, полягав у тому, що доход кожного фактора пропорційний кількості й вартості його граничного продукту
Марксистська економічна теорія (К.Маркс, Е.Бернштейн, Р. Гільфердінг, К. Каутський, В.Ленін)	Грунтується на теорії трудової доданої вартості, відповідно до якої джерелом доходу є праця. У створенні нової вартості бере участь тільки один фактор – робітник, власник робочої сили. Інші види доходів є лише результатом неоплаченої праці робітників. Справедливість розподілу доходів полягає у тому, що доходи учасників трудової діяльності формуються відповідно до суспільно необхідних витрат праці на виробництво товарів.

Джерело: узагальнення автора

Отже, сьогодні категорія доходу залишається однією з найбільш дискусійних. Проведений аналіз також засвідчує відсутність чіткого розмежування економістами категорій «дохід» і «прибуток»[6]. В економічній літературі можна зустріти багато різноманітних визначень категорій “дохід” і “прибуток”, для позначення яких у науковому обороті використовується широкий спектр термінів: “дохід”, “сукупний дохід”, “валовий дохід”, “чистий дохід”, “дохід підприємця”, “дохід на капітал”, “фінансовий результат”, “валовий прибуток”, “чистий прибуток”, “балансовий прибуток”, “прибуток” тощо. Отже, бачимо, що дохід – надзвичайно поширене, часто застосовуване та водночас надзвичайно багатозначне поняття [7].

Поняття «дохід підприємства» є складовою категорії доходу та також має різні трактування вченими та на законодавчому рівні (табл. 2). Підґрунтям економічного підходу щодо визначення поняття доходу підприємства є термін «виручка», тобто обсяг продажу

виробленої підприємством продукції (робіт, послуг). Інколи цей термін ототожнюється з поняттям "дохід підприємства", що містить з останнього такі притаманні йому елементи, як отримана орендна плата (під час надання основних засобів в оренду), роялті (отримані підприємством платежі за використання його інноваційного або програмного продукту, торгової марки тощо), дивіденди та відсотки зі сформованого підприємством портфеля фінансових інвестицій у цінні папери сторонніх організацій тощо[9]. Найпоширенішим серед сучасних економістів стало визначення поняття "дохід підприємства" як суми виручки від реалізації продукції і майна, а також від здійснення позареалізаційних операцій[6]. Але поняття "дохід підприємства" потрібно розглядати ширше, ніж "виручка від продажу продукції (робіт, послуг)"У західних джерелах можемо знайти наступне трактування поняття «дохід підприємства» - це масштаб виробництва і реалізації, цін реалізації, режим реалізації [13].

Таблиця 2

Сучасне тлумачення сутності поняття «дохід підприємства»

Автори, інші джерела	Визначення
Бутинець Ф.Ф. [2, с. 832]	Як економічна категорія дохід (виручка) є потоком грошових коштів та інших надходжень за певний період, отриманий від продажу продукції, товарів, робіт, послуг
Блонська В.І. [3]	Дохід підприємства – це надходження, одержані в результаті його господарської діяльності за певний період часу у вигляді конкретних економічних вигод, отриманих внаслідок використання у господарському процесі залучених для цього економічних ресурсів в умовах прийняттого рівня підприємницького ризику
Камінська Т.Г. [4]	Доходами організації визнаються збільшення економічних вигод протягом звітного періоду внаслідок надходження активів і / або підвищення їх вартості, і / або зменшення зобов'язань, які приводять до збільшення капіталу організації, за винятком внесків власників
Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Доход"[8]	Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - загальний дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг без вирахування наданих знижок, повернення раніше проданих товарів та непрямих податків і зборів (податку на додану вартість, акцизного збору тощо).

Джерело: узагальнення автора

У “Словнику сучасної економічної теорії Макміллана” дохід визначається, як кількість грошей або послуг, одержаних приватною особою, корпорацією або економікою за певний період. Відомий англійський економіст Н. Калдор охарактеризував ситуацію з визначенням поняття “дохід” так: “Немає ідеального визначення доходу (принаймні, яке могло бути об’єктивно визначене та виміряне), яке, якщо його прийняти, могло виміряти кількість “одиниць економічної влади” індивіда (Хейг) або суму, яку кожний індивід може витратити протягом будь-якого специфічного року, і вона залишатиметься наприкінці періоду такою самою, як і на початку (Хікс)” [7].

Холт Джордж у своїй роботі «Облік фінансових доходів та витрат» дає визначення що доходи являють собою збільшення економічної вигоди протягом звітного періоду у вигляді припливу або збільшенню активів або зменшення зобов'язань, що відбивається в збільшенні власного капіталу, крім тих, які є результатом внесків інвесторів[10]. Відомий економіст Ф. Хейлі у науковій праці «Підп-

риємство та прибуток» схилявся до думки, що дохід - це нагорода за прийнятті ризику під час своєї діяльності [14].

Дохід підприємства своєю чергою, також спирається на два базових підходи щодо визначення його сутності, а саме – витратний та ринковий. Серед найбільш визнаних сучасних теорій, що ґрунтуються на цих підходах і певною мірою інтегрують їх, необхідно зазначити такі:

1. Факторна теорія доходу – розглядає дохід підприємства як результат корисного використання певних видів економічних ресурсів або факторів виробництва;

2. Компенсаторна теорія доходу (або теорія підприємницького доходу) – розглядає дохід як плату (компенсацію) підприємцю за здійснення підприємницької діяльності та ризик;

3. Інноваційна теорія доходу – розглядає певний вид додаткового доходу, сформованого підприємством (понад нормальний його рівень), коли воно впроваджує більш ефективні технологічні, організаційні та ін. інно-

вації, що істотно підвищують продуктивність праці;

4. Теорія монопольного доходу – пояснює ті випадки, коли більш високий (додатковий) дохід є наслідком недостатньої конкуренції і навіть монопольного становища підприємства на певних сегментах ринку. Зазначені теорії доходу не тільки не заперечують одна одну, а навіть частково збігаються. Кожна з них розкриває якийсь один бік складного процесу визначення сутності доходу підпри-

ємства і несе інформацію про об'єктивні механізми його формування [1].

Соціально-економічний зміст доходів найповніше розкривається при вивченні їх класифікаційних ознак, впорядкування яких є визначальним напрямом вдосконалення обліку (табл. 3). Як правило, класифікація доходів підприємства будується за напрямками використання інформації про доходи: для обліку, контролю, планування, управління, оподаткування [12].

Таблиця 3

Узагальнена класифікація доходів підприємства

Напрямок використання	Ознака класифікації	Вид доходу
Бухгалтерський підхід		
Для обліку	За видами діяльності	Доходи операційної, фінансової, інвестиційної, надзвичайних подій
	За віднесенням до звітних періодів	Доходи минулих періодів, поточні доходи, доходи майбутніх періодів
	За напрямками використання активів	Відсотки, дивіденди, роялті
Для оподаткування		Доходи, які враховуються для розрахунку оподаткованого прибутку і такі, які не враховуються
Управлінський підхід		
Для прогнозування і планування	За можливістю планування	Планові, позапланові
	За впливом інфляційних процесів	З високим, середнім та низьким ризиком знецінення вартості
	За можливістю передбачення	Звичайні, надзвичайні
Для прийняття управлінських рішень	За впливом управлінських рішень	Релевантні, нерелевантні
	За можливістю вибору	Альтернативні, імперативні
	За ступенем регулювання	Контрольовані, неконтрольовані
	За ступенем ризику отримання	Із суттєвим ризиком, з низьким ризиком
Для контролю	За центрами відповідальності	За центрами прибутку, за центрами доходу

Джерело: розроблено автором на основі [9]

Класифікація, яка ґрунтується на базі бухгалтерського підходу, дозволяє коректно відобразити доходи згідно з вимогами бухгалтерського обліку у звітності, а за допомогою управлінського – маємо можливість систематизувати інформацію для ухвалення та

реалізації рішень щодо управління доходами. Більшість вчених класифікує дохід у залежності від видів діяльності: доходи, що виникають в процесі звичайної діяльності та доходи, що виникають у процесі надзвичайної

діяльності [9]. Отже бачимо, що навіть питання класифікації доходів є дискусійним.

Класифікація доходів за видами діяльності має важливе значення для оцінки діяльності підприємства. Чітко визначені доходи дозволяють правильно зрозуміти їх економічний зміст, та прийняти оптимальні управлінські рішення. Логічна та структурована класифікація доходів на базі бухгалтерського та управлінського підходів дасть можливість ефективно ними управляти, та бути складовою сучасної системи управління.

Висновки. Отже, виходячи з аналізу публікацій з проблематики доходів у наукових працях, відсутній єдиний підхід щодо визначення економістами будь якого часу та різних напрямків сутності цієї категорії. Одним із найважливіших понять доходу є дохід підприємства, який відображає його фінансовий стан. Аналіз тлумачень більшості вчених дозволяє зробити висновок, що загальне значення доходу підприємства – гроші або матеріальні цінності, отримані від виробни-

чої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності (виторг).

З наукової та практичної точки зору важливо зрозуміти та знайти найбільш універсальне, прийнятне для всіх цілей, поняття «дохід підприємства» та джерела його утворення. На нашу думку, чим простішим та зрозумілішим буде визначення цього поняття, тим ефективніше будуть здійснювати свою діяльність підприємства. Найближче до цих вимог є визначення доходу підприємства як надходжень, отриманих у результаті його господарської діяльності за певний період часу у вигляді конкретних економічних вигід, одержаних внаслідок використання в господарському процесі залучених для цього економічних ресурсів в умовах прийняттого рівня підприємницького ризику[3]. З нашої точки зору дане визначення дає чітке розуміння сутності доходу підприємства, яке у процесі своєї діяльності намагається зменшити непередбачуваність майбутнього шляхом обґрунтування своїх рішень з урахуванням минулих та сучасних тенденцій.

Список літератури:

1. Бурковський А.П. Доходність та шляхи підвищення прибутковості вітчизняних промислових підприємств / А. П. Бурковський, П. А. Бурковський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2013. - Вип. 7. - 58-70с. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2013_7_1
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / за ред. Ф.Ф. Бутиця. – Вид. 7-оє. – Житомир : Вид-во "Рута", 2006. – 832 с.
3. Блонська В.І. Стратегія управління доходами торговельного підприємства в умовах розвитку ринкових відносин / В.І. Блонська // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.6. – 117-123с.
4. Камінська Т.Г. Взаємозв'язок доходів і витрат як категорій оціночних характеристик руху капіталу в обліку / Т.Г. Камінська // Науковий вісник НУБіП України : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НУБіП України, 2010. – Вип. 154. – Ч. 3. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnuau/2010_154_3/10ktg.pdf
5. Панченко Ю.В. Економічна суть доходів основної діяльності промислового підприємства/Панченко Ю.В//Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011– Вип. 21.10.-239с.
6. Павелко О.В. Теоретичний аспект дослідження сутності поняття "дохід" та особливості його класифікації/Павелко О.В./Наукові записки. Серія "Економіка". зб. наук. праць-Вид-во НУ "Острозька академія"-Випуск 10.-285-293с.
7. Парнюк В. Визначення поняття «дохід» в економічній теорії/ Парнюк В./ Економіка України.-2012. – вип. 3 – 36-48с.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Дохід": затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р., № 290
9. Чабанюк О.М. Економічна сутність, умови визнання та класифікація витрат, доходів і фінансових результатів основної діяльності підприємств/ Чабанюк О.М// Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – 301-307с
10. Martin J. Conyon Monopoly Capitalism Profit Income Distribution and Unionism/ Martin J. Conyon// A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy at the University of Warwick.-1991.-167p
11. Holt Gheorghe Accounting Treatment Of The Financial Incomes And Expenses/Holt Gheorghe // „Academica Brâncuși” Publisher.-2016.-260p
12. Corina Miculescu The incomes and expenses budget of an enterprise as an instrument of financial forecast/Corina Miculescu// Quaestus Multidisciplinary Research Journal.-2007.-227p.
13. Hongceng Cao & Xiaohui Xu Study on the Tax Planning of Enterprise Income Tax/Hongceng Cao & Xiaohui Xu //International Journal of Business and Management.-2009.-38p
14. Frederick B. Hawley Enterprise and profit./ Frederick B. Hawley// The Quarterly Journal of Economics.-1990. 85p

References:

1. Burkovskiy A.P. (2013) Dokhidnist ta shliakhy pidvyshchennia prybutkovosti vitchyznianskykh promyslovykh pidpriemstv. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Ekonomichni nauky*. Vyp. 7, 58-70 pp. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnuen_2013_7_1
2. Butynets F.F (2006) Bukhhalterskyi finansovyi oblik [7-th ed.]. *Zhytomyr :Vyd-vo "Ruta"*, 832 p.
3. Blonska V.I. (2008) Stratehiia upravlinnia dokhodamy torhovelnoho pidpriemstva v umovakh rozvytku rynkovykh vidnosyn. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy : zb. nauk.- tekhn. prats.* – Lviv : RVV NLTU Ukrainy. Vyp. 18.6, 117-123 pp.
4. Kaminska T.H. (2010) Vzaiemozviazok dokhodiv i vytrat yak katehorii otsinochnykh kharakterystyk rukhu kapitalu v obliku. *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy : zb. nauk. prats.* – K. : Vyd-vo NUBiP Ukrainy. Vyp. 154. Ch. 3. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnau/2010_154_3/10ktg.pdf
5. Panchenkova Yu.V. (2011) Ekonomichna sut dokhodiv osnovnoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy : zb. nauk.- tekhn. prats.* – Lviv : RVV NLTU Ukrainy. Vyp. 21.10, 239 p.
6. Pavelko O.V. Teoretychnyi aspekt doslidzhennia sutnosti poniattia "dokhid"ta osoblyvosti yoho klasyfikatsii. *Naukovi zapysky. Seriia "Ekonomika". zb. nauk. prats-Vyd-vo NU "Ostrozka akademiia"*. Vypusk 10, 285-293 pp.
7. Parniuk V. (2012) Vyznachennia poniattia «dokhod» v ekonomichnii teorii. *Ekonomika Ukrainy*. Vyp. 3, pp. 36-48.
8. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 15 "Dokhid": zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 29 lystopada 1999 r., № 290
9. Chabaniuk O.M. (2012) Ekonomichna sutnist, umovy vyznannia ta klasyfikatsiia vytrat, dokhodiv i finansovykh rezultativ osnovnoi diialnosti pidpriemstv. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy : zb. nauk.- tekhn. prats.* – Lviv : RVV NLTU Ukrainy. Vyp. 22.4, 301-307 pp.
10. Martin J.Conyon (1991) Monopoly Capitalism Profit Income Distribution and Unionism. A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy at the University of Warwick, 167 p.
11. Holt Gheorghe (2016) Accounting Treatmen Of The Financial Incomes And Expenses. „*Academica Brâncuși*” Publisher, 260 p.
12. Corina Miculescu (2007) The incomes and expenses budget of an enterprise as an instrument of financial forecast. *Quaestus Multidisciplinary Research Journal*, 227 p.
13. Hongceng Cao & Xiaohui Xu (2009) Study on the Tax Planning of Enterprise Income Tax/Hongceng Cao & Xiaohui Xu //International Journal of Business and Management, 38 p.
14. Frederick B. Hawley (1990) Enterprise and profit. *The Quarterly Journal of Economics*, 85 p.